

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ.—Λουκιανὸς ὁ μάρτυς καὶ Λουκιανὸς ὁ ἀποσυνάγωγος, ὑπὸ Δ. Μπαλάνου.

Σκοπὸς τῆς προκειμένης ἀνακοινώσεως εἶναι νὰ καταδειχθῇ τὸ ἀσύστατον τῆς κρατουσῆς γενικῶς ἀντιλήψεως, καθ' ἣν Λουκιανὸς ὁ ἐπὶ Μαξιμίνου τὸ 312 μαρτυρήσας ἐν Νικομηδείᾳ¹ εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον πρὸς Λουκιανὸν τὸν διδάσκαλον τοῦ Ἀρείου, ὅστις, μετὰ τὸν θάνατον Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, προστάς τῆς αἵρέσεως αὐτοῦ, ἐκηρύχθη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀποσυνάγωγος².

Τὴν γνώμην ἡμῶν ταύτην στηρίζομεν ἐπὶ τῶν ἐξῆς συλλογισμῶν :

¹ Ἡ μνήμη τοῦ μάρτυρος Λουκιανοῦ ἐτιμᾶτο πρότερον, ὡς σήμερον ἔτι ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ, τῇ 7ῃ Ἰανουαρίου, ὅπως προκύπτει καὶ ἐκ τῆς εἰς αὐτὸν ἐγκωμιαστικῆς ὁμιλίας τοῦ Χρυσοστόμου (κεφ. β', ἐν Migne 'Ε. Π. 50, 522) : « γῦθὲς μὲν οὖν ὁ δεσπότης ἡμῶν ὕδατι ἐβαπτίσαστο, σήμερον δὲ ὁ δούλος αἵματι βαπτίζεται ». Ἀλλ' ἀφ' ἧς ὠρίσθη ἡ 7ῃ Ἰανουαρίου εἰς τιμὴν τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, μετετέθη ἡ μνήμη τοῦ Λουκιανοῦ τὴν 15ῃν Ὀκτωβρίου.

² Τὴν γνώμην ταύτην ἔχουσι ἐκτὸς τοῦ HARNACK (*Geschichte d. altchr. Litteratur*, 2, 138 κ.έ.) καὶ οἱ συγγραφεῖς νεωτάτων πατρολογιῶν καὶ δὴ μ. ἄ. οἱ BARDENHEWER (2, 1914), STÄHLIN (1924), RAUSCHEN (1926), CAYRÉ (1927), TIXERONT (1927). Πρβλ. καὶ ἐμὴν πατρολογίαν (1930). Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ FR. LOOFS (*Paulus von Samosata*, Leipzig, 1924, ἰδίως σ. 183-186) καὶ ὁ G. BARDY (*Dict. de théol. cathol.* 9, 1024 καὶ *Paul de Samosate*, Louvain, 1929) ἐξέφεραν τὴν γνώμην ὅτι δέον νὰ διακρίνωμεν τοῦ Λουκιανοῦ τοῦ μάρτυρος, ὅστις εἶναι, κατ' αὐτούς, καὶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἀρείου, τὸν Λουκιανὸν τὸν αἰρετικόν, ὅστις, ὁπαδὸς καὶ διάδοχος Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, ἀπεκηρύχθη ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας. Εἰς τὴν γνώμην ταύτην κατέληξαν, φρονοῦντες ὅτι ἡ διδασκαλία Παύλου τοῦ Σαμοσατέως διέφερον οὐσιωδῶς τῆς τοῦ Ἀρείου. Ἀλλ' αἱ ρηταὶ ἀποφάνσεις τῶν κάλλιων παντὸς ἄλλου ὄντων εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωσι συγχρόνων πρὸς τὰ γεγονότα ἐπισκόπων Ἀλεξανδρείας Ἀλεξάνδρου καὶ μεγάλου Ἀθανασίου, οἵτινες χαρακτηρίζουσι Παῦλον τὸν Σαμοσατέα καὶ τὸν Λουκιανὸν ὡς προδρόμους τοῦ Ἀρείου, ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἀνακριβεῖς ἢ ὑποπτοι. Εἶναι δ' ἐπίσης φανερόν ὅτι ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἀρείου καὶ ὁ ἀποσυνάγωγος εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Ἐκ τοῦ ὅτι ἕμως οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Παύλου Σαμοσατέως εἶχον διαιεθθῆ εἰς διαφόρους μερίδας (ΨΕΥΔΟΘΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Λόγος κατὰ Ἀρειανῶν κ. 31, ἐν Migne 'Ε. Π. 26, 513 κ.έ.), δύναται νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ Παύλου εἶχεν ὑποστῆ προτόντος τοῦ χρόνου ἐξέλιξιν καὶ ὅτι ὁ Λουκιανὸς προστάτο τῆς μερίδος, ἡ ὁποία ἐνέμενεν εἰς τὴν ἀρχικὴν διδασκαλίαν τοῦ Παύλου, ἦτις προφανῶς ἦτο συγγενὴς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀρείου.

Εἰς παλαιότερους χρόνους ὁ BARONIUS πρῶτος (*Annales eccl.*, 3, 38 καὶ 146) ἐξέφρασεν ἐνδοιασμούς τινας περὶ τῆς ταυτότητος τῶν δύο Λουκιανῶν, ἐκ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἀπαλλαγῇ ὁ μάρτυς Λουκιανὸς τῆς κηλίδος τῆς κακοδοξίας. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐξέφρασαν παρομοίους ἐνδοιασμούς ὁ ΚΩΝΣΤ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ (περὶ τῶν ο' ἐρμηνευτῶν, 4, 498, σημ. γ') καὶ ὁ ΚΩΝΣΤ. ΚΟΝΤΟΓΟΝΗΣ (Φιλολ. καὶ κριτ. ἱστορία τῶν τῆς ἐκκλ. πατέρων, 1, 560). Πρβλ. καὶ ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ-ΠΑΓΙΔΑ. Ἱστορικὴ διδασκαλία τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, 1, 267.

α'. Ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Ἀλεξανδρείας, ἐν ἐπιστολῇ του πρὸς Ἀλέξανδρον Κωνσταντινουπόλεως¹, γραφείσῃ μὲν ἐπεφάνη ὁ Ἀρειανισμός, ὁμιλῶν περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀρειανικῆς αἵρέσεως, κατονομάζει ὡς προδρόμους αὐτῆς τὸν Ἐβρίωνα, τὸν Ἀρτεμᾶν καὶ Παῦλον τὸν Σαμοσατέα, «ὄν διαδεξάμενος Λουκιανὸς ἀποσυνάγωγος ἔμεινε τριῶν ἐπισκόπων πολυετεῖς χρόνους». Τῶν ἀνδρῶν τούτων τονίζει ὁ Ἀλέξανδρος «τὴν ἀσέβειαν». Εἶναι προφανές ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Ἀλεξάνδρου ὅτι πρόκειται περὶ γνωστοῦ Λουκιανοῦ, διαδραματίσαντος σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ προΐστορίᾳ τῆς ἀρειανικῆς αἵρέσεως, καὶ δὴ περὶ τοῦ Λουκιανοῦ ἐκείνου, οὗ ὁ Ἄρειος ἐκαυχᾶτο ὅτι ἦτο μαθητῆς καὶ ὁπαδός. Πῶς εἶναι δυνατὸν ἢ Ἐκκλησία νὰ ἐτίμησεν ὡς ἅγιον μάρτυρα ἄνδρα διατελέσαντα ἀποσυνάγωγον τριῶν ἐπισκόπων πολυετεῖς χρόνους;² Πρὸς ἄρσιν τῆς δυσχερείας ταύτης ὑπεστηρίχθη ὅτι ἀφοῦ ὁ Λουκιανὸς ἔμεινεν ἀποσυνάγωγος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀρχιερατείας τριῶν ἐπισκόπων, ἦτοι τοῦ Δόμνου († 271), Τιμαίου († 280) καὶ Κυρίλλου († 303), ἐπὶ τετάρτου τινὸς ἐπισκόπου, τοῦ Τυράννου († 313), ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας, ἀποπτύσας τὴν αἵρεσιν. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη, ὅπως αὐθαίρετος, οὐ μόνον δὲν στηρίζεται πού, ἀλλὰ τοῦναντίον ἀποκρούεται ὑπὸ τῆς κοινῆς λογικῆς· διότι ἐν ἡ περιπτώσει ὁ Λουκιανὸς ἀπέπτυε τὴν κακοδοξίαν του καὶ ἐπανελθὼν εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας ἀπέθνησκεν ὡς μάρτυς αὐτῆς τὸ 312, θὰ ἦτο ἀδύνατον ἐπίσκοπος τῆς περιωπῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, μὲν ἐλάχιστα ἔτη μετὰ τὸν ἔνδοξον μαρτυρικὸν θάνατον ἐκείνου, νὰ ἐξεφράζετο μετὰ τόσης δριμύτητος περὶ τῆς ἀσεβείας του καὶ νὰ ἀνέφερον ὅτι ἔμεινεν ἀποσυνάγωγος, χωρὶς καὶ νὰ ἀναφέρῃ ὅτι ἐξέπλυσε τὴν ἀσέβειάν του διὰ τῆς μετανοίας καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ μαρτυρίου. Τοιαύτη παράλειψις θὰ ἀπετέλει οὐ μόνον πρᾶξιν ἀνοίκειον καὶ ἀσεβῆ πρὸς τὴν μνήμην μάρτυρος τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἀκατανόητον ἀποσιώπησιν γεγονότος εἰς βᾶρος τοῦ Ἀρειανισμοῦ, ὅστις θὰ παρουσιάζετο ἀποκηρυσσόμενος ὑπ' αὐτῶν τῶν προδρόμων του.

Διὰ τοῦτο ἢ ὡς ἄνω φράσις τοῦ Ἀλεξάνδρου δεόν νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς ἐξῆς: Ἀφοῦ ὁ Λουκιανός, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐπισκόπου Δόμνου, ὅστις εἶχεν ἀποθάνει πρὶν ἢ ὁ Λουκιανὸς ἀποκηρυχθῆ, ἔμεινεν ἀποσυνάγωγος τριῶν ἐπισκόπων πολυετεῖς χρόνους (Τιμαίου 271-280, Κυρίλλου 280-303 καὶ Τυράννου 303-313), ἀπέθανε μακρὰν τῆς ἐκκλησίας, ἐπισκόπου ὄντος τοῦ Τυράννου.

β'. Ὁ Ἄρειος γράφων πρὸς τὸν ὁμόφρονά του Εὐσέβιον τὸν Νικομηδείας³, ἐν

¹ Ἐν ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ Ἐκκλ. ἱστορίᾳ 1, 3, (Migne Ἐ. Π. 82, 900 κ. ἑ.).

² Βεβαίως δὲν εἶναι πειστικὴ ἡ γνώμη τοῦ HARNACK. καθ' ἣν ἡ ἐκκλησία προσφικεῖται ἐν τέλει τὸν μάρτυρα, μὴ ἐπιθυμοῦσα νὰ θεωρηθῆται οὗτος ὡς ἀρειανός (Gesch. d. altchr. Lit. 2, 140).

³ Παρ' ΕΠΙΦΑΝΙΩ Πανάριον 69, 6 (Migne Ἐ. Π. 42, 12). Πρβλ. καὶ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ Ἐκκλ. ἱστορία 1, 4 (Migne Ἐ. Π. 82, 912).

ἔτει 321, ἀφοῦ ἐκθέσῃ τοὺς λόγους, δι' οὓς αὐτοὶ καὶ οἱ ὁμοϊδεᾶταί των καταδιώκονται, διότι δηλ. ἔλεγον «ὅτι ἀρχὴν ἔχει ὁ Υἱός, ὁ δὲ Θεὸς ἀναρχός ἐστι καὶ ὅτι (ὁ Υἱός) ἐξ οὐκ ὄντων ἐστίν», ἐπάγεται: «Λοιπὸν σὺ οἶδας. Ἐρρωσθήαι σε ἐν Κυρίῳ εὐχομαι, μεμνημένον τῶν θλίψεων ἡμῶν συλλουκιανιστὰ ἀληθῶς Εὐσέβιε». Τὸ «συλλουκιανιστῆς» ἐνταῦθα βεβαίως δὲν ἐτέθη εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν, ἵνα δείξῃ ἀπλῶς ὅτι οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες συνεμαθήτεον παρά τινι Λουκιανῷ, ἀλλ' ὡς φαίνεται ἐκ τῶν συμφραζομένων, ἀφοῦ ἀνεφέρθησαν οἱ κοινοὶ διωγμοὶ καὶ τὰ αἷτια τούτων, ὑποδηλοῦται ἡ πηγὴ τῶν κοινῶν τούτων φρονημάτων, ὁ κοινὸς τῶν κοινῶν δοξασιῶν διδάσκαλος Λουκιανός. Τὸ «Λουκιανιστῆς» δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ἀπλῶς μαθητῆς τοῦ Λουκιανοῦ, ἀλλ' ὁπαδὸς τοῦ Λουκιανοῦ, καὶ συνεπῶς «συλλουκιανιστῆς» σημαίνει ὁ συμμεριζόμενος τὰς δοξασίας τοῦ Λουκιανοῦ. Ἄλλως ρητῶς ὁ Ἐπιφάνιος¹ ἀναφέρει περὶ Λουκιανιστῶν, οὓς παραθέτει τοῖς Ἀρειανοῖς καὶ λέγει ὅτι ὁ Λουκιανὸς «ἦν προσανέχων τῇ τῶν Ἀρειανῶν αἰρέσει»² καὶ ὅτι ἐξ αὐτοῦ οἱ Ἀρειανοὶ ἔλαβον «τὴν πρόφασιν»³. Ὅθεν φαίνεται σαφῶς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Λουκιανὸς διεδραμάτισε σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἀρειανισμοῦ, διὸ καὶ δικαίως ἀπεκλήθη ὑπὸ τοῦ Harnack «Ἀρειος πρὸ τοῦ Ἀρείου»⁴. Εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ φαντασθῶμεν ὅτι πρόσωπον τόσον στενωῶς συνδεδεμένον μετὰ τῆς «αἰσχίστης καὶ χριστομάχου» αἰρέσεως⁵, τῆς ὑποίας ὁ ἀρχηγὸς μεθ' ὑπερφηφάνειας διεκῆρυττεν ἑαυτὸν ὁπαδὸν ἐκείνου, εἶναι, λέγομεν, δυνατὸν νὰ φαντασθῶμεν ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτὸ ἐτίμησεν ἡ ἐκκλησία ὡς ἅγιον; Καὶ ἂν, ἀφ' ἐτέρου, ἀποδεχθῶμεν ὡς ἰσχυρὰν τὴν γνώμην τῶν φρονούντων ὅτι ὁ Λουκιανὸς ἀπαρνηθεὶς τὴν πλάνην ἐπανῆλθεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας πρὸ τοῦ μαρτυρίου του, θὰ ἦτο δυνατὸν ὁ Ἀρειος νὰ καυχᾶται ὅτι εἶναι ὁπαδὸς ἀνδρὸς ἀπαρνηθέντος τὴν διδασκαλίαν του, δι' ἣν ἀκριβῶς ἐκεῖνος ἐσεμνύετο; Ἄν ὁ Λουκιανὸς ἀπεκῆρυττε τὴν δοξασίαν του, δὲν θὰ ἀπεκῆρυττε καὶ ὁ Ἀρειος ἢ τοῦλάχιστον δὲν θὰ παρήρχετο ἐν σιγῇ τὸν διδάσκαλον τὸν ἀρνηθέντα τὴν δοξασίαν του, ἐν ἧ ὅμως αὐτὸς ἐξηκολούθει νὰ ἐμμένῃ;

γ'. Ἡ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ φιλοτεχνηθεῖσα ἀναθεώρησις τῶν Γραφῶν, γενομένη ὑπ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἔβλεπε «τὰς ἱεράς βίβλους παρά τὸ νόθον εἰσδεξαμένας . . . καὶ μέντοι καὶ τινῶν ἀνθρώπων πονηροτάτων, παρατρέψαι τὸν ἐν αὐταῖς θελησάντων νοῦν καὶ πολὺ τὸ κίβδηλον ἐνσκευασμένων»⁶, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἐκίνηει τὴν δυσπιστίαν,

¹ Ἀγχυρωτὸς 33, 4 (Migne 'E. Π. 43, 77).

² Πανάριον 43, 1 (Migne 'E. Π. 41, 817).

³ Πανάριον 76, 3 (Migne 'E. Π. 42, 520). Πρβλ. καὶ 69, 5 (42, 209) «ἐκ τῆς αὐτῆς δηλητηρίου φατρίας».

⁴ Dogmengeschichte, 2, 182.

⁵ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ἀλεξανδρείας τοῖς . . . συλλειτουργοῖς κεφ. α' (Migne 'E. Π. 18, 572)·

⁶ ΣΟΥΙΔΑΣ, ἐν λέξει Λουκιανός.

ἐφόσον προήρχετο ἐκ τοῦ διδασκάλου τοῦ Ἀρείου καὶ ἀποσυναγώγου Λουκιανοῦ, καὶ δὴ ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ὁ ἐκ τοῦ Ἀρειανισμοῦ κίνδυνος ἦτο τόσον ἀπειλητικός, ἀλλὰ τοῦναντίον νὰ καταστῇ κοινὴ ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως μέχρις Ἀντιοχείας¹;

δ'. Θὰ ἦτο δυνατὸν ὁ Χρυσόστομος τὸ 387, ἐν ἐποχῇ δηλ. ἐν ἣ δὲν εἶχεν ὄλως ἐκλείψει ὁ ἐκ τοῦ Ἀρειανισμοῦ κίνδυνος, νὰ ἐκφωνήσῃ ἐγκωμιστικὴν ὁμιλίαν εἰς Λουκιανόν² καὶ διὰ τῶσαν θερμῶν ἐκφράσεων νὰ ὑμνήσῃ τοῦτον ἢ, ἂν ἀποδεχθῶμεν τὸν Λουκιανὸν ἐπανελθόντα εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας μετὰ πολυετῆ πλάνην, νὰ μὴ ἀναφέρῃ καὶ τὸ γεγονός τοῦτο, ὅπερ, ὡς ἤδη ἐλέχθη, θὰ ἦτο τόσον ὑποτιμητικὸν διὰ τὸν Ἀρειανισμὸν καὶ τόσον σημαντικὸν διὰ τὴν ἐκκλησίαν; Οὔτε θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξηλείφετο τόσον ταχέως ἢ ἀνάμνησις τῆς κακοδοξίας τοῦ Λουκιανοῦ, ὥστε καὶ εἰς τοὺς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχαίων πράξεων αὐτοῦ γεγραμμένους βίους καὶ συναξάρια νὰ ἐξαίρηται ἢ ὑποδειγματικὴ αὐτοῦ ὀρθοδοξία: «οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν καθαρότητα τῶν θείων δογμάτων παρὰ τούτῳ τίς ἂν μάλιστα τῶν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον γενομένων εἰς ἄκρον εὔροι φυλαττομένην;»³

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὡς νομίζομεν, σαφῶς ὅτι ὁ ἅγιος μάρτυς τῆς ἐκκλησίας Λουκιανὸς ἦτο διάφορον πρόσωπον τοῦ ἀποσυναγώγου Λουκιανοῦ, ὅστις ἦτο ἅμα καὶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἀρείου καὶ ἄλλων Ἀρειανῶν, ὧν ἱκανὰ ὀνόματα ἀναφέρει ὁ Φιλοστόργιος⁴.

Πῶς, ἤδη ἐνωρίς, ἐπῆλθεν ἡ σύγχυσις τῶν δύο Λουκιανῶν εἶναι ἄγνωστον· πιθανώτατα ὑπὸ ἀρειανικῶν κύκλων, ἐπιθυμούντων νὰ καταδείξωσι τὸν ἀρχηγέτην τῆς αἰρέσεώς των Λουκιανὸν ὡς μάρτυρα· σημειωτέον ἄλλως ὅτι ἤδη ὁ Ἐπιφάνιος χαρακτηρίζει ὡς ἀρειανικὴν ἐπίνοιαν τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ κακοδόξου Λουκιανοῦ ὡς μάρτυρος⁵ καὶ ὁ Σωζόμενος ἀμφιβάλλει διὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἀρειανικοῦ διῆχουρισμοῦ, καθ' ὃν τὸ ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Ἀντιοχείας τοῦ 341 προσκομισθὲν σύμβολον ἦτο ἔργον τοῦ μάρτυρος Λουκιανοῦ⁶. Οὕτω θὰ ἐξηγεῖτο καὶ τὸ ὅτι ὁ Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας, ὁ τόσον εὐφημον μνεῖαν ποιούμενος τοῦ μάρτυρος Λουκιανοῦ, οὕτινος μνημονεύει καὶ τὴν

¹ Ψευδοαθανασιανὴ ἐπίτομος σύνοψις τῆς θ'. γραφῆς (ἐν Migne 'E. II. 28, 436). Πρβλ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ, de vir. il. 77 (ἐν Migne P. L. 23, 685).

² Ἐν Migne 'E. II. 50, 519-526.

³ Βίος καὶ μαρτύριον Λουκιανοῦ (ἐν ἐκδόσει Φιλοστοργίου ὑπὸ Bidez 1913, παράρτ. VI σ. 184-201, ἐν κεφ. δ' σ. 187). Πρβλ. καὶ ΣΥΜΕΩΝΟΣ μεταφραστοῦ βίον καὶ μαρτύριον Λουκιανοῦ α' (Migne 'E. II. 114, 397). Πρβλ. καὶ ΣΟΥΙΔΑΝ.

⁴ Ἐκκλ. ἱστορία, 2, 14 (ἐκδ. Bidez σελ. 25). Πρβλ. καὶ 3, 15 (σ. 46).

⁵ Πανάριον 43, 1 (Migne 'E. II. 41, 817): «ὃν δῆθεν Ἀρειανοὶ ἐν μάρτυσιν ἐπιψηφίζονται».

⁶ Ἐκκλ. ἱστορία, 3, 5 (Migne 'E. II. 67, 1044).

ἐξαίρετον μόρφωσιν¹, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ κακοδοξίας, κατακρίσεως ἢ μετανοίας αὐτοῦ ἢ περὶ ἰδρύσεως ὑπ' αὐτοῦ σχολῆς.

Εἰς τὴν τοιαύτην σύγχυσιν τῶν δύο Λουκιανῶν συνετέλεσε πολὺ ὅτι τὸ ὄνομα Λουκιανὸς ἦτο συνηθέστατον· ἡ δὲ τοιαύτη σύγχυσις δὲν εἶναι τι ἄνευ προηγουμένου καὶ ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὰς παρεμφερεῖς συγχύσεις τὰς γενομένας περὶ τὰ πρόσωπα τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τοῦ Ἰππολύτου καὶ τῶσων ἄλλων ἀγίων καὶ μαρτύρων τῆς Ἐκκλησίας.

Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κ. **Χρυσόστομος** φέρει τὰς ἐπομένας παρατηρήσεις :

Ὁ κ. Μπαλᾶνος εἶναι ἄξιος συγχαρητηρίων διὰ τὴν ἀνακοίνωσίν του, δι' ἧς ἀπέδειξεν ὅτι ὁ Λουκιανὸς ὁ «μάρτυς» καὶ ὁ «ἀποσυνάγωγος» δὲν εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον.

Ἄλλ' ἐπιλαμβάνομαι τῆς εὐκαιρίας, ἵνα ἐκφράσω τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδρείας, ἧς ἐμνημόνευσεν ὁ κ. Μπαλᾶνος, δὲν ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Κωνσταντινουπόλεως. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὡς τοιαύτην παρέθηκεν αὐτὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ του ὁ Θεοδώρητος καὶ ἐπομένως κοινὴ ἐπικρατεῖ γνώμη ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδρείας πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Κωνσταντινουπόλεως.

Ἄλλὰ φρονῶ ὅτι πρόκειται περὶ σφάλματος. Ὅτε ἐγράφη ἡ ἐπιστολὴ δὲν εἶχεν ἰδρυθῆ ἔτι ἡ Κωνσταντινούπολις, ὁ δὲ Ἐπίσκοπος Βυζαντίου ἦτο ὄλως ἀσήμαντος, ὑποκείμενος ὑπὸ τὸν Ἡρακλείας. Γράφοντες δὲ τότε οἱ Ἐπίσκοποι δὲν ὠνόμαζον τὰς πόλεις. Ἡ ἐπιστολὴ ἔφερε τὴν ἣν καὶ ἔχει ἐπιγραφὴν «Ἀλέξανδρος Ἀλεξάνδρῳ». Ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος οὗτος, πρὸς ὃν ἀπηυθύνθη ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἀναμφιβόλως ἦτο ὁ Θεσσαλονίκης Ἀλέξανδρος, προϋστάμενος τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ὅστις διεδραμάτισε σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἀρειανισμοῦ. Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι μᾶλλον ἐγκύκλιος καὶ ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς προέχοντας Ἐπισκόπους.

Ταῦτα ἀσχέτως πρὸς τὰ ἐν τῆς ἐπιστολῆς ὀρθὰ συμπεράσματα τοῦ κ. Μπαλᾶνου.

Ὁ κ. **Μπαλᾶνος** παρατηρεῖ ὅτι κατὰ τὴν γνώμην του πρόκειται μᾶλλον περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως, ὡς μαρτυρεῖ ὁ περιώσας τὴν ἐπιστολὴν Θεοδώρητος².

¹ Ἐκκλ. ἱστορία, 8, 13 καὶ 9, 6 (Migne Ἐ. Π. 20, 773 καὶ 808).

² Οὐδέις νομίζομεν λόγος ὑφίσταται συνηγορῶν ἐναντίον τῆς ἀποστολῆς τῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξανδρον. Ἦτο φυσικώτατον ὁ Ἀλέξανδρος Ἀλεξανδρείας νὰ γράψῃ περὶ τοῦ ἀρειανικοῦ ζητήματος πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν Κωνσταντινουπόλεως, καθόσον οὗτος διεδραμάτισε σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ κατὰ τοῦ Ἀρειανισμοῦ ἀγωνίᾳ (πρβλ. Μ. ΓΕΔΕΩΝ, πατρ. πίνακες, σ. 108-111) καὶ οὐδε-